

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 219/1-XI/6 11.02.2010. године	
---	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој III редовној седници, 11.02.2010. године – на основу чл. 211. став 1. алинеја 14. и члана 256. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ГРНЧАРИЈА ПОЗНЕ ФАЗЕ ВИНЧАНСКЕ КУЛТУРЕ НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ, докторанда Јелене Ристић-Опачић.

За ментора је одређен проф. др Душан Михаиловић.

<u>Доставити:</u> 1x Универзитету у Београду 1x Стручном сараднику за докторске дисертације 1x Шефу Одсека за правне послове 1x Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Весна Димитријевић
---	---

Факултет Филозофски
04/1-2 бр. 6/1686
(број захтева)
16.02.2010.
(датум)

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Веће научних области друштвено-хуманистичких
наука
(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Грнчарија позне фазе винчанске културе на централном Балкану

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ археологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Јелена (Даниел) Ристић Опачић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски фак. у Београду

Година дипломирања: 2004.

Назив мастер рада кандидата: _____

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена: _____

Година одбране мастер рада: —

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 11.02.2009.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Весна Димитријевић

Прилог:

1. Предлог теме докторске дисертације са образложењем
2. Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

Филозофски факултет у Београду

Студијска група:

Археологија

Предложени наслов:

Грнчарија позне фазе винчанске културе на централном Балкану

Кандидат:

Јелена Д. Ристић Опачић

Датум подношења пријаве:

Предложени ментор:

проф. др Душан Михаиловић

Увод

Грнчарија представља најбројнију групу налаза, како на свим праисторијским локалитетима тако и локалитетима винчанске културе. У зависности од истражене површине локалитета и дебљине културног слоја фрагменти керамичког посуђа могу бројати неколико десетина па и стотина хиљада комада. На основу формалних, стилских и типолошких особина одређују се опште карактеристике посуђа у оквиру културе. Узимајући у обзир количину и наведене карактеристике, грнчарија углавном представља материјал на основу којег се утврђује настанак и развој праисторијских култура у којима је грнчарија присутна, као и релативно-хронолошко датовање и периодизација. Производња керамичких посуда је процес који је континуиран током трајања културе, у оквиру које се могу уочити различити степени развоја, од успона и процвата до постепеног или наглог опадања. Свака промена се великим делом огледа првенствено у квалитету и квантитету израде предмета материјалне културе. Варијабилност која се у већој или мањој мери може установити готово у свим културама зависи од веома сложених фактора који могу бити природни, друштвени и економски.

Предмет истраживања

Предмет истраживања докторске тезе представљају промене формалних, стилских и типолошких особина грнчарије која припада каснонеолитској – винчанској култури и то њеној млађој фази, односно фази Винча-Плочник. На основу дебљине културног слоја на локалитету Винча-Бело Брдо у којем су заступљене све развојне фазе винчанске културе, одређена је периодизација по којој наведена фаза одговара стратиграфији изнад ▼ 6 м (Garašanin 1979: 152; *idem* 1993: 19; Milojčić 1949; Chapman 1981; Schier 1995: 319; Bogdanović 2002). Поменути локалитет представља мерило на основу којег се врши ближе релативно–хронолошко опредељење других локалитета ове културе. Са ископавања локалитета Винча-Бело Брдо током кампања 1929-1934. године, којим је руководио М. Васић, до сада није публикована целокупна грнчарија која припада фази Винча–Плочник I већ само мањи део који припада инвентару, а из фазе Винча-Плочник II публикован је инвентар из две куће G33▼2,3 м (4,1 м) и 33▼2,98 м (3.48 м) (Васић 1936: 73, 107). Статистичко-типолошки је обрађено од ▼9,3 м до ▼ 5,0 м (Schier 1995). Сходно томе у тези ће бити статистичко-типолошки анализирана непубликована грнчарија фазе Винча - Плочник са наведеног локалитета са ископавања М. Васића. Други локалитет са којег ће грнчарија на исти начин бити

анализирана је Дивље Поље–Ратина. Са овог локалитета статистичко-типолошки биће обухваћена грнчарија из објекта 12 и 14 са ископавања под руководством С. Валовића из кампања 1982. и 1983. године (Валовић 1983; *ibid* 1985).

Како би се промене у производњи грнчарије могле пратити на територији централног Балкана, биће узета у разматрање адекватно обрађена и публикована грнчарија са осталих локалитета винчанске културе. До сада је познат велики број локалитета винчанске културе на којима су вршена систематска или заштитна ископавања. Објављени подаци се разликују, и критеријум на основу којег ће се вршити селекција локалитета су целокупне формалне, стилске и типолошке карактеристике грнчарије које су доступне у литератури. Адекватне информације о грнчарији у литератури су са локалитета Дивостин, Гривац и Селевац. Такође ће ући у разматрање и грнчарија са локалитета као што су Бањица, Супска, Предионица, Напреље, Црнокаљачка Бара и др.

Циљ истраживања

Евидентно је да се варијабилност у изради грнчарије као и одређени степен опадања у квалитету израде керамичких посуда може пратити готово на свим локалитетима винчанске културе. Како наведеном проблему у досадашњим истраживањима није посвећена већа пажња, циљеви докторске тезе су:

- да се по уједначеној методологији и на уједначен начин анализира и представи грнчарија фазе Винча–Плочник са локалитета Винча-Бело Брдо са ископавања М. Васића и локалитета Дивље Поље–Ратина, да би се стекао целовит увид у карактеристике грнчарије позне фазе винчанске културе;

- да се обави тафономска анализа грнчарије, да би се утврдили културни и природни фактори депозиције материјала;

- да се установи да ли постоје регионалне разлике у материјалној култури - грнчарији, у виду горе наведених промена, односно утврдити да ли је грнчарија позне фазе винчанске културе у једнакој мери и обиму подлегла променама на свим локалитетима централног Балкана или су постојала насеља на којима се стандард израде грнчарије у континуитету очувао;

- да се утврди да ли је до промена дошло у исто време на читавој територији централног Балкана;

- да се размотри у којој мери су природни (доступност и квалитет ресурса, и климатски услови), друштвени и економски фактори (подела рада, знање грнчара, стандарди и норме заједнице, пораст популације, промене у економији, друштвена дезинтеграција, утицаји суседних култура и др.) могли да утичу на просторну и временску варијабилност грнчарије у овом периоду.

У досадашњим радовима пажња истраживача је углавном била усмерена на проучавање орнаментике, типологије и (знатно ређе) технологије израде керамичких посуда. Усвојено је мишљење да током фазе Винча-Плочник, односно фазе Винча-Плочник II, долази до процвата у орнаментици. Тако М. Гарашанин наводи да у наведеној фази најкарактеристичнију врсту орнаментике чини глачани односно *stralucido* орнамент који доживљава свој успон у виду разноврсних сложених мотива: висећих троуглова, шрафираних глачаних трака, мрежастих мотива и разних других сложених мотива сачињених од глачаних линија, као и начин украшавања керамичких посуда пастозном црвеном или белом бојом која се отире у техници *crusted* (Гарашанин 1973: 94; *idem* 1979: 179).

Статистичко-типолошком обрадом и анализом грнчарије са нових истраживања локалитета Винча-Бело Брдо, локалитета Дреновац, Мотел Слатина-Параћин и Дивље Поље-Ратина, уочено је да током фазе Винча Плочник долази до извесних промена и опадања у материјалној култури, пре свега у квалитету израде, сировинском саставу глине од које је посуђе израђено и брижљивости обликовања појединих посуда.¹ Велика количина примеса у глини - крупног песка и ситних каменчића, која постаје стандард за израду посуђа, у одређеној мери могла је проузроковати промену и у начину украшавања. Ова промена се огледа, на појединим локалитетима, у постепеном или потпуном одсуству глачаног и *crusted* орнамента, а све већој заступљености криволинијских и праволинијских канелура које се најчешће налазе на рамену посуде и могу чинити сложени орнамент. Одсуство *stralucido* и *crusted* орнамента и промена количине примеса у глини најуочљивије је на посудама типа здела. Током ранијих фаза винчанске културе зделе су израђиване од глине fine фактуре, односно од глине у чији састав нису додаване примесе, са брижљиво углачаном површином. Овакав начин израде у великој мери задржава се и током фазе Винча-Плочник на локалитету Винча-

¹ Нова истраживања локалитета Винча – Бело Брдо односе се на кампање 1998-2009. године, с тим што је аутор директно учествовао на статистичко-типолошкој обради грнчарије из кампања 2004-2009. године, као и грнчарије са остала три наведена локалитета.

Бело Брдо, где богат глчани орнамент представља најзаступљенији начин украшавања. Досадашњим ауторовим искуством, као што је горе наведено, уочено је да се овакав тренд израде керамичког посуђа не може пратити на већини других локалитета винчанске културе. Такође, на основу података објављених у литератури, примећена је промена квалитета грнчарије, као и различитост орнаментисања у односу на локалитет Винча–Бело Брдо и то на локалитетима: Супска, где је у слојевима 3-1, који релативно-хронолошки припадају фази Винча-Плочник II, заступљена грнчарија најчешће неуглачаних површина са оскудним орнаментима који се углавном јављају у виду косих или лучних канелура (Гарашанин и Гарашанин 1979: 18-21, 40-41); Селевац, где је последњи грађевински хоризонт 76 V датован у фазу Винча-Плочник IIa и анализом грнчарије установљено да се током наведене фазе повећава број посуда израђених од глине грубље фактуре, као и да долази до опадања броја орнаментисаних посуда (Tringham and Krstić 1990: 570; Vukmanović and Radojčić 1990: 295-297); на Дивостину, слој Дивостин II датован у фазу Винча-Плочник II, односно фазу D3 (Bogdanović 1988: 35; *idem* 1990: 106), анализом грнчарије у коју је уврштено свега 203 посуде Д. Мадас не износи одређене закључке везано за горе поменути проблематику, међутим, на основу података о фактури и орнаментици изнетих у табелама (Madas 1988: 151, Т.: 6.2), као и на основу фотографија објављених здела које поменути аутор карактерише као зделе fine фактуре², може се закључити да и овде долази до промена. Иста ситуација је и на локалитетима: Мотел-Слатина Параћин (Перић 2004: 266-268), Гривац (Nikolić 2004: 224), Предионица (Galović 1959: 24; Глишић 1963), на којој је промена нешто слабије изражена, затим Валач (Гарашанин 1998: 82; Тасић 1960: 48), као и Дивље Поље–Ратина са којег материјал није објављен, а биће анализиран у раду.

Основне хипотезе и питања

У овом моменту нема простора за хипотетичко-дедуктивно закључивање о грнчарији позне фазе винчанске културе пошто недостају основни подаци на којима би те хипотезе могле да се граде. Може се само претпоставити да су промене на грнчарији истовремене на свим локалитетима, односно да се њихов почетак може одредити у фазу Винча Плочник II. Да би се та претпоставка проверила биће размотрени подаци о

² На фотографијама се јасно види да се ради о зделама грубље фактуре са крупнијим примесама без оригиналне површине.

апсолутним датумима и релативно-хронолошки показатељи као што су варијабилност формалних и стилских карактеристика грнчарије у односу на типологију.

На варијабилност грнчарије су сигурно утицали различити друштвени и економски фактори. До ње је могло доћи због: а) смањења територије винчанске културе током фазе Винча Плочник, б) пораста популације и повећања притиска на ресурсе и в) услед слабљења друштвих веза између винчанских заједница на централном Балкану. Сва ова питања биће размотрена на крају рада, када се добију конкретни подаци о променама и регионалним разликама у грнчарији позне фазе винчанске културе.

Поставља се питање да ли се промене у фактури и орнаментици јављају на свим локалитетима фазе Винча-Плочник. Претпостављамо да је у овом периоду постојао неки регионални центар са једним или више насеља, којима би могао припадати локалитет Винча–Бело Брдо, на којима грнчарија није подлегла променама, односно центар у којем различити друштвени и економски процеси нису изазвали промене у грнчарији. Уколико се то потврди отвара се ново питање: да ли се стилске и квалитативне карактеристике грнчарије са локалитета Винча–Бело Брдо уопште могу користити за извођење општих закључака о грнчарији фазе Винча-Плочник.

Метод истраживања

Грнчарија са локалитета Винча-Бело Брдо и Дивље Поље-Ратина биће анализирана и представљена уједначеном статистичко-типолошком методом. Анализом ће бити обухваћене сировине које су коришћене у производњи грнчарије, атрибути релевантни за реконструкцију технолошког поступка, елементи од значаја за тафономску анализу (фрагментација итд.), стилске и типолошке карактеристике посуда.

Прикупљањем и анализом формалних и стилско-типолошких података грнчарије из литературе за сваки локалитет појединачно утврдиће се присутност и интензитет промена, и могућност релативно-хронолошког опредељења почетка варијабилности.

Компаративном анализом наведених података са појединачних локалитета утврдиће се територијална распрострањеност и заступљеност варијабилности, односно да ли је грнчарија позне фазе винчанске културе подлегла променама у целости на свим локалитетима централног Балкана или су постојала насеља на којима се стандард израде грнчарије у континуитету очувао.

Анализом података о апсолутним датумима за винчанску културу (Bogdanović 2004; Borić 2009; Schier 1996; McPherron et al. 1988; Tringham and Krstić 1990) и релативно-хронолошких показатеља добиће се степен истовремености почетка промена.

Утицај природних, друштвених и економских фактора на производњу и варијабилност грнчарије биће размотрен кроз синтезу наведених фактора добијених етноархеолошким истраживањима заједница које производе грнчарију и досадашњих истраживања фактора који су могли да утичу на друштвене и економске промене у овом периоду (Arnold 1985; *ibid* 2000; Arnold 1991; Garašanin 1979; *ibid* 1973; Глишић 1968; Eerkens and Lipo 2005; Kaiser 1990; Loney 2000; Rice 1987; Shepard 1956; Sinopoli 1991; Schiffer and Skibo 1997; Tringham 1992; Tringham and Krstić 1990; Tringham et al 1992; Chapman 1981; Costin and Hagstrum 1995).

Структура рада

1 Увод

2. Теоријско-методолошки принципи обраде винчанске грнчарије

3. Статистичко-типолошка анализа грнчарије са локалитета Винча–Бело Брдо

4. Статистичко-типолошка анализа грнчарије са локалитета Дивље Поље-Ратина

5. Стилско-типолошка анализа грнчарије са винчанских локалитета на централном Балкану

6. Компаративна анализа стилско-типолошких карактеристика грнчарије са винчанских локалитета на централном Балкану

7. Природни, друштвени и економски фактори варијабилности винчанске грнчарије

8. Закључак

Литература

Arnold, D.E. 1985. *Ceramic Theory and Cultural Process*. Cambrige: Cambrige University Press.

Arnold, D.E. 2000. Does the Standardization of Ceramic Pastes Really Mean Specialization? *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 7. No. 4.: 333-375.

- Blackman, M. J. Et al 1993. The Standardization Hypothesis and Ceramic Mass Production: Technological, Compositional, and Metric Indexes of Craft Specialization at Tell Leylan, Syria. *America Antiquity*, Vol. 58. No. 1.: 60-80.
- Bogdanović, M. 1988. Architecture and Structural Features at Divostin. Pp. 35-141 in *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, eds. A. McPherron and D. Srejović. Pittsburgh: Department of Anthropology, University of Pittsburgh.
- Bogdanović, M. 1990. Die späatneolithischen Siedlungen in Divostin. Pp. 99-106 in *Vinča and its World*, eds D. Srejović and N. Tasić. Belgrade.
- Богдановић, М. 1997. Стратиграфија насеља винчанске културе у Гривцу. Стр. 211-219 у *Уздарје Драгославу Срејовићу*, ур. М. Лазић. Београд: Центар за археолошка истраживања.
- Богдановић, М. 2002. Релативно-хронолошка подела класичне варијанте винчанске културе. *ГСАД* 18: 45-63.
- Bogdanović, M. 2004. Relativna i apsolutna hronologija, Str.: 475-493 u *Grivac naselje protostarčevačke i vinčanske kulture*, ur. N. Tasić. Kragujevac.
- Borić, D., 2009. Absolute dating of metallurgical innovations in the Vinča Culture of the Balkans. In T. Kienlin & B. Roberts (Eds.), *Festschrift Barbara Ottaway*.
- Боровић-Димић, Ј., и Станковић, С. 1989. Археолошка ископавања неолитског насеља у Лађаришту у 1988. години. *ГСАД* 5: 26-29.
- Брукнер, Б. 1965. Неолитско и ранонеолитски слој на Гомолави 1956-1966. године. *Рад војвођанских музеја* 14: 137-175.
- Brukner, B. 1968. *Neolit u Vojvodini*. Beograd- Novi Sad.
- Chapman, J. 1981. *The Vinča culture of South-East Europe, Studies in chronology, economy and society*. International Series 117 (I). Oxford: British Archaeological Reports.
- Chapman, R. 2003. *Archaeologies of Complexity*. London and New York.
- Cohen, A. Y. 1983. A Theory and a Model of social Evolution. *Journal of Anthropological Archaeology* 2.: 164-207.
- Costin, L. S. and Hagstrum, B. M. 1995. Standardization, Labor Investment, Skill, and the Organization of Ceramic Production in Late Prehispanic Highland Peru. *American Antiquity*, Vol. 60, No. 4.: 619-639.
- Eerkens, W. J. 2002. Ceramic Production among Small-Scale and Mobile Hunters and Gatherers: A Case Study from the Southwestern Great Basin. *Journal of Anthropological Archaeology* 21: 200-229.

- Eerkens, W. J. and Lipo, P. C. 2005. Cultural transmission, copying errors, and the generation of variation in material culture and the archaeological record. *Journal of Anthropological Archaeology* 24: 316-334.
- Fitzhugh, B. 2001. Risk and Invention in Human Technological Evolution. *Journal of Anthropological Archaeology* 20: 125-167.
- Galović, R. 1959. *Predionica-neolitsko naselje kod Prištine*. Priština.
- Garašanin, M. 1951. *Hronologija vinčanske grupe*. Ljubljana: Univerzitet u Ljubljani
- Гарашанин, М. 1968. Положај Централног Балкана у хронологији неолита југоисточне Европе. Стр. 301-336 у *Неолит Централног Балкана*, ур. Л. Трифуновић. Београд.
- Гарашанин, М. 1973. *Праисторија на тлу СР Србије*. Београд.
- Garašanin, M. 1979. Centralnobalkanska zona. Str. 115-143 u *Praistorija jugoslavenskih zemalja II: neolitsko doba*, ur. A. Benac. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Гарашанин, М. 1984. Винча и винчанска култура у неолиту југоисточне Европе. Стр. 57-65 у *Винча у праисторији и средњем веку*, ур.С. Ћелић. Београд: Српска Академија наука и уметности.
- Гарашанин, М. 1998. Винчанска култура и јадрански утицаји. Стр. 56-87 у *Археолошко благо Косова и Метохије од неолита до раног средњег века*, ed. N. Tasić. Beograd: Српска Академија наука и уметности и Музеј у Приштини.
- Garašanin, M. 1993. Zu den Problemen der Vinča-Gruppe in Rumänien. *Balkanica* 24: 7-20.
- Гарашанин, Д. и Гарашанин, М. 1955. Неолитско насеље у Жаркову. *Старинар* 3-4 (1952-1953): 107-126.
- Garašanin, D. i Garašanin, M. 1958. Pavlovac kod Vranja, praistorijsko naselje. *Старинар* 7-8 (1957-1958): 398.
- Гарашанин, Д. и Гарашанин, М. 1979. *Супска «Стублина» - праисторијско насеље винчанске групе*. Београд.
- Глишић, Ј. 1960. Неке специфичности у култури винчанске групе на Косову и Јужном Поморављу. *ГМКМ* IV-V:245-253.
- Глишић, Ј. 1963. Стратиграфија насеља винчанске групе у Предioniци код Приштине. *ГМКМ* VII-VIII. Приштина.
- Глишић, Ј. 1968. Економика и социјално економски односи у неолиту подунавско-поморавског басена. Стр. 21-61 у *Неолит Централног Балкана*. ур. Л. Трифуновић Београд.
- Hardin, A. M. and Mills, J. B. 2000. The Social and Historical Context of Short-Term

Stylistic Replacement: A Zuni Case Study. *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 7, No. 3: 139-163.

Holste, F. 1939. *Zur Chronologie Stellung der Vinča-Keramik*. Wiener Prähist. Zeitschr. 26, 1939, 1-21.

Jacanović, D. 1988. Neolithic Sites in the Danubian Region from the Mouth of the Velika Morava to Golubac. Pp. 111-119 in *The Neolithic of Serbia*, ed. D. Srejović. Belgrade: Centre for Archaeological Research.

Јовановић, Б. 1960. Стратиграфска подела винчанског насеља. *Старинар* 9: 9-20.

Јовановић, Б. 1961. Стратиграфија насеља винчанске групе код Косовске Митровице. *ГМКМ* 6: 9-67.

Јовановић, Б. 1968. Историјат керамичке продукције у неолиту и раном енеолиту централног Балкана. Стр. 107-175 у *Неолит Централног Балкана*, ур. Л. Трифуновић. Београд.

Jovanović, B. 1982. *Rudna Glava-najstarije rudarstvo bakra na centralnom Balkanu*. Bor-Beograd.

Јовановић, Б. 1984 Насеље винчанске културе, стратиграфија. Стр. 23-34 у *Винча у праисторији и средњем веку*, ур.С. Ћелић. Београд: Српска Академија наука и уметности.

Jovanović, B. 1990. Die Vinča-kultur und der beginn der metallnutzung auf dem Balkan. Pp. 55-60 in *Vinča and its Wolrld*, eds. D. Srejović and N. Tasić. Beograd.

Јовановић, Б. и Глишић, Ј. 1960. Енеолитско насеље на Кормадину код Јакова. *Старинар* 11: 113-142.

Jovanović, B. i Glišić, J. 1961. Fafos II, Kosovska Mitrovica, naselje vinčanske kulture. *Arheološki pregled* 3: 22-27.

Kaiser, T. 1990. Ceramic Technology. Pp. 255-287 in *Selevac A Neolithic Village in Yugoslavia*, eds. R. Thringham and D. Krstić. Los Angeles, California.

Lipo, P. C. et al. 1997. Population Structure, Cultural Transmission, and Frequency Seriation. *Journal of Anthropological Archaeology* 16: 301-333.

Loney, L. H. 2000. Society an Technological control: A Critical Review of Models of Technological Change in Ceramic Studies. *America Antiquity*. Vol. 65, No. 4: 646-668.

Madas, D. 1988. Ceramic Vessels from the Divostin II House Floors. Pp. 143-171 in *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, eds. A. McPherron and D. Srejović. Pittsburgh: Department of Anthropology, University of Pittsburgh.

- McPherron, A. et al. 1988. Absolute dating of Divostin, Grivac-Barice and Banja. Pp.: 379-387 in *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, eds. A. McPherron and D. Srejović. Pittsburgh: Department of Anthropology, University of Pittsburgh.
- Milojčić, V. 1949. *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel und Südosteuropas*, Berlin.
- Никитовић, Л. 1987. Трсине, насеље винчанске и старчевачке културе. *Зборник радова Народног музеја* (Чачак) 7: 5-28.
- Nikitović, L. 1992. *Zapadno Pomoravlje u neolitu*. Čačak.
- Nikolić, D. 2004. Keramičko posuđe. Str. 203-315 u *Grivac naselje protostarčevačke i vinčanske kulture*, ur. N. Tasić. Kragujevac.
- Orton, C. 1980. *Mathematics in Archaeology*. London.
- Orton, C. et al. 1993. *Pottery for Archaeology*. Cambridge University Press.
- Peregrine, N.P. 1991. Some Political Aspects of Craft Specialization. *World Archaeology*. Vol. 23, No. 1: 1-11.
- Peregrine, N.P. 2007. Cultural Correlates of Ceramic Styles. *Cross-Cultural Research*. Volume 41, Number 3: 223-235.
- Перић, С. 2004. Мотел-Слатина Параћин, неолитско насеље - ископавања 2000-2002. *Старинар* LIII-LIV: 263-286.
- Petrović, J. 1984. *Gomolava, arheološko nalazište*. Novi Sad i Ruma: Vojvodanski muzej i Zavičajni muzej.
- Rice, P. 1987. *Pottery Analysis: A Sourcebook*. Chicago. The University of Chicago Press.
- Roux, V. 2003. Ceramic Standardization and Intensity of Production: Quantifying Degrees of Specialization. *American Antiquity*, Vol. 68, No. 4: 768-782.
- Schier, W. 1995. *Tradition und Innovation im Spätneolithikum des zentralen Balkanraumes am Beispiel der Gefäßkeramik aus Vinča-Belo Brdo*. Ph.D. Dissertation, Fakultät für Orientalistik und Altertumswissenschaft der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg.
- Schier, W. 1996. The relative and absolute chronology of Vinča: New Evidence from the Type Site, Pp.: 141-162 in : *Vinča Culture its Role and Cultural Connections*, ed. E. Drasovean, Temisoara.
- Schiffer, M. B. and Skibo, J. M. 1989. A Provisional Theory of Ceramic Abrasion. *American Anthropologist*, Vol. 91, No. 1. : 101-115.
- Schiffer, M. B. and Skibo, J. M. 2008. *People and Things. A Behavioral Approach to Material Culture*. New York.

Schiffer, M. B. et al 1994. New Perspectives on Experimental Archaeology: Surface Treatments and Thermal Response of the Caly Cooking Pot. *American Antiquity*, Vol. 59. No. 2.: 197-217.

Shennan, S. 1988. *Quantifying Archaeology*. Edinburgh University Press.

Shepard, A.O. 1956. *Ceramics for the Archaeologist*. Washington DC. Carnegie Institution of Washington.

Skibo, J. M. et al 1997. Ceramic Surface Treatment and Abrasion Resistance: An Experimental Study. *Journal of Archaeological Science* 24.: 311-317.

Сталио, Б. 1967. Павловац, локалитет Гумниште. *Зборник Народног музеја* (Београд) 5: 57-66.

Сталио, Б. 1984. Насеље и стан. Стр. 34-41 у *Винча у праисторији и средњем веку*, ур. С. Ћелић. Београд: Српска Академија наука и уметности.

Tasić, N. 1957. Praistorijsko naselje kod Valača. *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije* II: 3-33.

Тасић, Н. 1960. Завршна истраживања на праисторијском насељу код Валача. *ГМКМ* IV-V: 11-78.

Tasić, N. i Tomić, M. 1969. *Crnokalačka Bara, Dissertationes*. Beograd.

Tite, M. S. 1999. Pottery Production, Distribution and Consumption – The Contribution of the Physical Sciences. *Journal of Archaeological Method and Theory*. Vol. 6, No. 3.: 181-233.

Trбуховић, В. и Васиљевић, М. 1975 *Najstarije zemljoradničke kulture u Podrinju*. Šabac: Narodni muzej.

Трбуховић, В. и Васиљевић, М. 1975 "Обровци" посебан тип неолитских насеља у западној Србији. *Старинар* 24-25: 157-161.

Tringham, R. 1992. Life After Selevac: Why and How a Neolithic Settlement is Abandoned. *Balkanica* XXIII : 133-145.

Tringham, R. and Krstić D. 1990. Conclusion: Selevac in the Wider Context of European Prehistory. Pp. 567-616 in *Selevac A Neolithic Village in Yugoslavia*, eds. R. Tringham and D. Krstić. Los Angeles, California.

Tringham, R. et al. 1985. The Opovo Project: A Study of Socioeconomic Change in Neolithic Balkan. *Journal of Field Archaeology*, Tringham, Vol. 12, No. 4.: 425-444.

Tringham, R. et al 1992. Excavations at Opovo, 1985-1987: Socioeconomic change in the Balcan Neolithic. *Journal of Field Archaeology*, Vol. 19, No. 3.: 351-386.

Трипковић, Б. 2007. *Домаћинство и простор у касном неолиту: винчанско насеље на Бањици*. Београд: Српско археолошко друштво.

Васић, М. 1936. *Праисторијска Винча I, II, III, IV*. Београд.

Валовић, С. 1983. Неолитско насеље у Ратини и његово место у Винчанском културном комплексу. *Зборник радова Народног музеја* (Чачак) 13: 33-45.

Valović, S. 1985. Divlje polje, selo Ratina kod Kraljeva. *Arheološki pregled* 24: 44-45.

Vukmanović, M. and Radojčić, N. 1990. Quantitative Analysis of the Pottery. Pp. 290-316 in *Selevac A Neolithic Village in Yugoslavia*, eds. R. Thringham and D. Krstić. Los Angeles, California.

Wenke, J. R. 1981. Explaining the Evolution of Cultural Complexity: A Review. Pp. 79-127 in *Advances in Archaeological Theory and Practises*, ed. M. Schiffer. Tuscon, Arizona.

Филозофски факултет Универзитета у Београду
Одељење за археологију

Наставно-научном већу Филозофског факултета

Извештај Комисије за одобрење теме докторске дисертације

Кандидат: Јелена Ристић-Опачић

Тема: Грнчарија позне фазе винчанске културе на централном Балкану

Предложени ментор: проф. др Душан Михаиловић

Упркос томе што винчанска култура представља једну од најзначајнијих и најаутентичнијих културних манифестација у раној праисторији југоисточне Европе керамика позне фазе винчанске културе (Винча-Плочник) до сада није детаљно и свеобухватно публикована. Чак и грнчарија са епонимног локалитета Винча - Бело Брдо није у потпуности објављена, док је од материјала са осталих налазишта детаљно обрађена само керамика са Дивостина, Гривца и Селевца. С обзиром да керамика представља један од главних атрибута ове културне појаве, да је на основу керамичких посуда установљено више периодизација Винче и винчанске културе и да је у позној фази развоја ове културе дошло до крупних промена, може се рећи да је проучавање винчанске грнчарије дуго било неоправдано занемарено. Дисертација Јелене Ристић-Опачић управо има за циљ да попуни ову празнину и пружи целовит увид у продукцију керамичких посуда у позном неолиту централног Балкана.

Јелена Ристић-Опачић је афирмисан млади научник, који има велико искуство у анализи керамичког материјала. У својој дисертацији она планира да на основу уједначених критеријума анализира и представи целокупан материјал из горњих слојева Винче и налазишта Дивље поље – Ратина и да их упоређи са материјалом са Дивостина, Гривца и Селевца, Бањице, Супске, Црнокачке баре и других винчанских

налазишта. Аутор очекује да ће анализом грнчарије са поменутих налазишта доћи до сазнања о томе које су сировине коришћене у изради винчанске грнчарије, како је изгледао технолошки процес, какав је био употребни циклус посуда, који антропогени и постдепозициони фактори су утицали на депозицију керамичких посуда у насељима, као и да ли нам орнаментика и типологија посуда пружају довољно информација за проучавање дијахроних промена и регионалних разлика у позној фази винчанске културе.

На основу објављених података и материјала који је сама анализирала (учествујући у пројекту истраживања Винче), Јелена Ристић-Опачић је установила да се поједини типови украшавања и типови керамичких посуда јављају како у Винчи тако и на локалитетима у Шумадији и Поморављу, као и то да се у керамичкој продукција позне фазе винчанске културе јужно од Саве и Дунава уочавају многи елементи технолошког опадања. Узроке ових појава треба тражити у културним, економским и друштвеним променама у позном неолиту централног Балкана. Досадашња истраживања су показала да у овом периоду металургија бакра добија на значају, да расте притисак заједница из окружења, да се мења начин живота и да слабе друштвене везе. У северним областима централног Балкана ове промене су мање изражене па Јелена Ристић-Опачић сматра да је позни неолит овог подручја обележио знатно виши степен културне и друштвене интеграције. Међутим, да би овим питањима уопште могло да се приступи неопходно је да се претходно обаве детаљне анализе расположиве грађе, а у овом случају керамичког материјала.

Рад Јелене Ристић-Опачић је важан из више разлога. По први пут, биће детаљно анализиран и представљен сав расположиви керамички материјал. Аутор се, за разлику од многих његових претходника, неће ограничити само на стилску и типолошку анализу већ ће покушати да реконструише читав оперативни ланац: од набавке сировина до производње, употребе и одбацивања посуда. Такође, покушаће да укаже не само на значај ове врсте материјала у успостављању релативно-хронолошких корелација већ и на разлике у начину и обиму производње, на различите факторе који су утицали на депозицију налаза на локалитету и узроке просторне и временске варијабилности позновинчанске грнчарије.

Имајући у виду значај теме, методологију рада кандидата, јасно дефинисане полазне претпоставке и циљеве рада, предлажемо Наставно-научном већу да одобри Јелени Ристић-Опачић рад на изради докторске дисертације „Грнчарија позне фазе винчанске културе на централном Балкану“.

У Београду, 31. јануара 2010. год.

Проф. др Ненад Тасић

Одељење за археологију
Филозофског факултета у Београду

Доц. др Милош Јевтић

Одељење за археологију
Филозофског факултета у Београду

Доц. др Софија Стефановић

Одељење за археологију
Филозофског факултета у Београду